

Strömstarens häckning i Västsverige

Stig Fredriksson

Att "vinterbadaren i frack" också är mer än en sällsynt sommarbadare i våra rinnande vatten, såsom tidigare varit känt, avslöjar senare års aktiva sökande efter strömstaren. Hundratalet häckplatser är kända i Västsverige.

Strömstaren är inte den första häckfågel som en västsvensk fågel-skådare snubblar över. Det betyder inte att det är unikt att strömstaren sätter bo i våra trakter - det innebär bara att den vanlige fågelvandrar inte går i samma spår som strömstaren i vårens bråda tid. Ger man sig bara tid att vandra längs de små bäckarna och de något större åarna, skall man finna både ett och annat par av den egendomliga svartvita landvattenfågeln.

Dock skall genast sägas, att den är ganska sparsam även om man letar efter den. Och letat har jag gjort, nyfiken efter några vint-rar med arten. Finns den också häckande i Västsverige? Jo, den finns. Inte helt överraskande visade det sig finnas mer strömstare än jag hade tänkt, men mindre än jag önskade (ett par i varje fors).

Utan att ha fått en heltäckande bild av förekomsten och än mindre av häckningsbiologin hos arten, bör det ändå vara dags att offentlig-göra de fragmentariska kunskaper jag fått. Uppgifterna bör komplette-ras av de som vet mer. Ty sannerligen kommer arbetet med häcknings-undersökningar av strömstaren i Västsverige att fortsätta länge än. Den här översikten är tänkt som ett underlag och en nulägesbeskriv-ning - en minimal sådan.

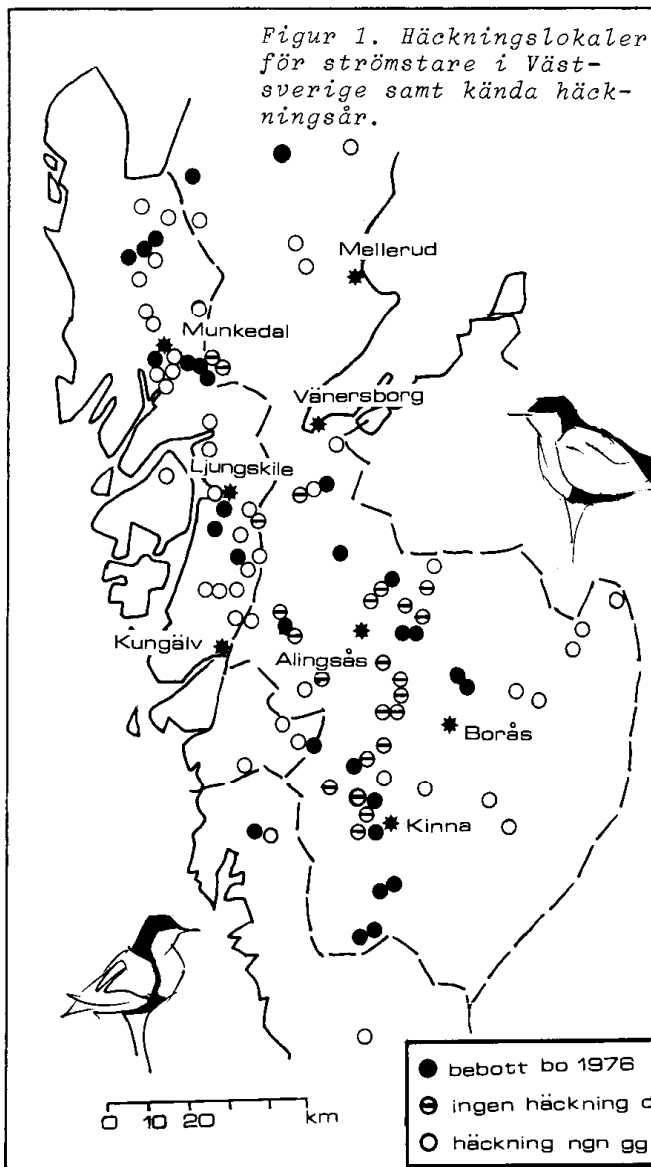
Hela 35 ornitologer har rapporterat om häckningar. Jag nöjer mig här med att frambära ett varmt och oprecist tack till dem alla, med hopp om fortsatt hjälp av alla fågelaktivister i området. Västsverige är för stort för en man.

HÄCKPLATSERNAS UTBREDNING

Exakt hundratalet häckplatser av strömstare känner jag till, i första hand utnyttjade under 1970-talet. För att det ska vara lätt att komplettera mina kunskaper har dessa tabellerats i figur 1 och för att visa den geografiska spridningsbilden, har också häckplatserna marke-rats i densamma. Som framgår av denna omfattar det undersökta området Bohuslän, södra Västergötland, delar av södra Dalsland och norra Halland. Täckningsgraden avtar med avståndet från Göteborg.

Det är tydligt att boplatser av strömstare främst finns i in-landet. Nära kusten blir den mera fåtalig. Dock finns det åtminstone 11 boplatser på mindre än 10 km avstånd från de mellanbohuslänska fjordarna (Gullmarn, Byfjorden, Havstens fjord och Hakefjorden).

Totalt känner jag till 34 boplatser i Bohuslän, 56 i södra Väster-götland, 7 i Dalsland och 3 st i Halland. Sådillvida är nog bilden rättvis, att det finns fler häckande strömstare i södra Västergötland än i Bohuslän, där det i sin tur finns flera par än i Halland. Däremot är antagligen Dalslands bestånd grovt underskattat, det har kommit få rapporter därifrån. Likaså finns det säkert många upptäckta ström-starepar i södra Hallands skogiga inland.

- Munkedalsälven, Munkedal
 Vassbottens utlopp 74-76
 Stampen/Ejörds damm 77,78
 Munkedals gård 78
 Munkedals bruk 77
 Mölndalsån, Härryda
 Rya damm 73,74,76,78
 Kvarnfallen, Mölndal 81
 Nordån, Töllsjö, Holmared 74,81
 Nolån, Töllsjö
 Horsared 74
 Bollebygds gamla kvarn 74?
 Henå, Töllsjö
 Rolfsån, Kungsbacka
 Hjälmsån ca 72
 Gåsevadsholm 75,76?,77
 Rämnebacken, Mo
 Slumpån, I. Edet
 Vägbro ö om jvg-bro 75
 Enebacken 77
 Sollumsån, Hjartum
 Ångshagen ca73
 Hjartums såg 74,75
 Stenebyälven, Iväg 75,76
 Storån, S Dals-Rostock
 Teåkerssjön/Kabbosjön 71
 Tonsberg 71,72
 Storån, Sätilla 74
 Strömsån, Torestorp 76
 Surnåsbäcken, Valbo-Ryr 77,78
 Surtan, Hyssna
 Mølnebacka, Hajum 68,69
 Hyssna kyrka 77?
 Bugared ca 74
 Hjorttorps svarv 74-77
 Hyssna svarv
 Hyssna såg 76
 Saveån, Vårg./Aligs./Lerum/Jonsered
 Knavra bro, Hedefors 72,74,78,79,81
 Hillefors kvarn, Stenkullen 78-80
 Torp, Bälinge 74,78
 Hjultorp, Vårgårda 74,75
 Finnatorp, Horla 67
 Melltorp, Övratorp 66,67,75,76
 Greva såg, Nånunga 68,69,71,75-78
 Långared, Ljur 68
 Hallorstorps, Nol 73
 Ångatorp, Vårgårda 75,76
 Jonsered 69,80,81
 Sorån, Bollebygd
 Horsvadsbron 67,70,75
 Forsa, Rävlanda 74-76
 Tjöstelserödsbäcken, Ljung 76,77
 Tvärån, Härryda 75
 Tängenbäcken, Valbo-Ryr 74
 Töftedalsån, Gesäter 77
 Verkälven, Fröskog 75

- Anråsaån, Spekeröd
 Kvarnedalen 77,78
 Övre Röra 75,77,78
 Hältesj-Ålevattnet 78
 Arödsån, Ljung 68-72,74,75,77
 Assmunderösbäcken, Torp 74
 Baståsbäcken, Vargön 75,77,81
 Bodeleån, Herrestad 77
 Bolsjöbäcken, Naverstad 74
 Bratteforsån, Ljung 76-78
 Bratttorpsån, Hjartum 77,78
 Dalens ström, Livered 76
 Dalån, Kilanda
 Kilanda kyrka 73,75,78
 1 km före Grosjön 69,73,75-78
 Fjällevadsbäcken, Svarteberg
 Klafossen 74
 Haga, Grinås 77,78
 Forsån, Skeplanda 81
 Grimån, Mo 76,77

- Hajumsälven, Hedekas 78
 Häggån, Kinnarumma 74
 Högvasån, Köinge 72-74,79
 Kikerudsbäcken, Valbo-Ryr 76
 Kungssättersån, Kungssäter
 Hult 68-70,76
 V Bua 68-70,76
 Kyllingså, Olstorp
 Kynne ålv, Töftedal/Naverstad
 S-Mell Kornsjöarna 76
 Hålan, S om S Kornsjön ca 73
 Rimseröd 76,77
 Kaserna 76,77
 Kärrån, Herrestad 73,74,77
 Lafsån, Töllsjö 67,72
 Lillån, Strömsfors 63,64
 Liverödsbäcken, Naverstad 77
 Lygnån, Lygnared
 Lysegårdsbäcken, Romelanda
 N om golfbana 74
 S om golfbana 74

- Visken, Fristad/Varnum
 Mölarp kvarn 68,69,74-76
 Gingri spetsfabrik 68,69,74-76
 Nitta, Varnum 73
 S Ving, Tolken 78
 Visslaån, Väne-Åsaka
 Velanda kvarn
 Gullered 76
 Vågsäterstücken, Valbo-Ryr 74,76,78
 Västerlandaån, Västerlanda
 V Röd såg 76,77
 Sörgård
 Västerlanda kvarn 77,78
 Ätran
 Buttorp, Sexdrega
 Plate, Dalum 68
 Blidsberg 68,73,75
 Öjasjöbäcken, Torestorp 76
 Örekilsälven
 Torp 75,76,78
 S-M Kornsjöarna 76

En erfarenhet, som också Clas Hermansson gjort (GRUS 1981 :64-65) i Skaraborgs län, när han sökt arten där, är att förekomsten är grovt underskattad innan någon systematiskt letat efter arten i ett område. Leif Klintroths effektiva undersökningar i Munkedalstrakten, tillsammans med Stefan Hult, (Fåglar på Västkusten 1981 :57-60), visar på samma sak. Det går att finna helt "nya" boplatser, bebodda sedan länge, även i ornitologtäta områden.

Mjöltnare och annan lokal befolkning vet dock oftast om var strömstaren finns, men kan ofta visa en viss skepsis när främlingar kommer och frågar efter strömstarens bo, och svarar då undvikande.

Om dessa noggrant undersökta områden är typiska, kan vi alltså vänta ett stort antal nyupptäckter av häckande strömstare i stora delar av Västsverige. Kanske är det t o m så att uppgifterna i SVERIGES FÅGLAR (SOF 1978) att "...förekomsten är ojämn...är sällsynt i s Sve- rige..." är felaktiga? Det förtjänar att undersökas - en spännande uppgift!

Ulfstrands och Högstedts uppfattning (ANSER 15 (1976):1-32) att den svenska strömstarestammen ligger i storleksordningen 10.000 par verkar rimlig (även om det västsvenska perspektivet inte är det bästa).

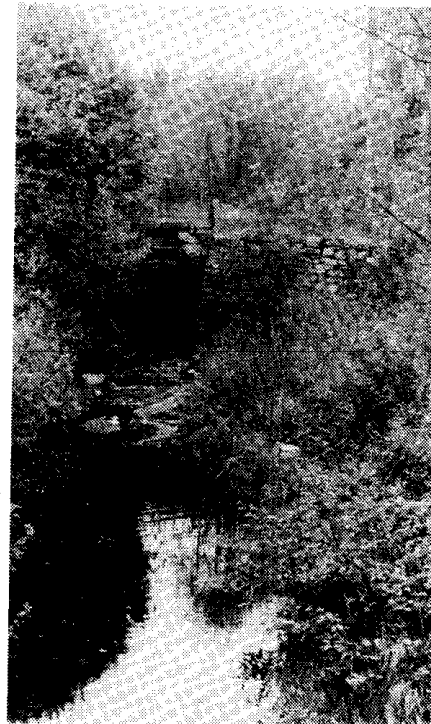
DET ÅRLIGA BESTÄNDET

Samtliga kända häckplatser har inte kunnat kontrolleras en och samma säsong. Det närmaste vi kommer en fullständig kontroll är året 1976, då 52 boplatser undersöktes. Av dem visade sig då 29 (56%) vara besatta av strömstare (se fig 1). Då många boplatser var kända sedan länge, visar detta i alla fall på fågelns stora trogenhet till sin häckplats - ett ändamålsenligt och ganska vanligt förhållande i fågelvärlden. Svein Efteland har sett på fossekallen (den norske strömkarlen) i sydöstligaste Norge och där var 49% av de kända lokalerna utnyttjade under ett och samma år (FALCO 7 (1978):115-120).

De övergivna lokalerna hade i 14 av de 23 fallen en besatt häcklokal som närmaste granne. Det var endast 3 av de övergivna lokalerna 1976, som konstaterades bli utnyttjad för häckning något år senare. Även om detta i vissa fall beror på bristande kontroller, är det tydligt, att strömstarelokaler ibland blir övergivna för många år. Samtidigt kan nya häckplatser etableras i närheten.

Låt oss anta att denna utnyttjandegrad av boplatser gäller för hela området, totalt omkring 8000 km². Då bör på Västkusten minst bortemot 60 par häcka, 20 par finnas i Bohuslän, 40 par i södra Västergötland och södra Dalsland samt några par i norra Halland. Dessa antaganden ger en populationstäthet på 0,7 par strömstare/100 km². Omräknat i löpande åsträckor för några väl undersökta åsystem, visar det sig finnas mellan 3-6 par strömstare/100 km².

Svenska häckningsundersökningar har jag inte funnit alls, men några tyska sådana kan kanske ge perspektiv på Västsverige. I Hessen, Västtyskland, har Klein och Schaak (LUSCINIA 41 (1972):277-292) undersökt beståndet och fann 7 par/100 km² eller 15 par/100 km². Süß (HERCYNIA 9 (1972):182-195) har för Neuhausen, DDR, redovisat 19 par/100 km². Som vi ser är de svenska värdena klart lägre, men inte tillräckligt låga för att helt misströsta - fågeln finns ju ändå ibland oss. I sydvästra Norge har Efteland (FALCO 7 (1978): 115-120) funnit 2 par/100 km², vilket alltså är ungefär detsamma som de bäst undersökta områdena i Västsverige.

Figur 2. De två vanligaste placeringarna av västsvenska strömstarebon: under broar (Hyssna k:a - ovan) och i fördämningar (Hjorttorps svarv - t h). Foto: författaren.

Tabell 1. Boplatsval hos 58 västsvenska strömstarepar.

Naturliga lokaler		Vid mänsklig bebyggelse	
Klippvägg	3	I eller på dämme	20
Vattenfall	5	Under valvbro	9
Bland trädrötter	$\frac{1}{9}$ (16%)	Under annan bro	9
		På byggnad	5
		Under vattenränna kvarn	$\frac{6}{49}$ (84%)

BOPLATSKRAVEN

Strömstaren häckar vid de rinnande vatten. Där det finns forsar håller de mycket syrekrävande, "kräsna", insektslarver till, vilka är stapelfödan och där finns goda möjligheter att föda upp en (eller två) kullar av ungar.

Numera är det ont om helt orörda forsar i västra Sverige. På de flesta sådana ställen finns det kvarnar, dammar eller broar. Visserligen har ofta strukturrationaliseringen sopat bort anläggningarna, men strömstararna häckar obekymrat vidare i resterna.

Bon ligger alltså mest i anslutning till bebyggelse, i första hand vid broar och dämmen (hela 66%)(figur 2). Broarna är än så länge ofta av den gamla valvtypen, med gott om skrymslen mellan stenarna där boet kan placeras. Att bygga bo under vattenrännor vid kvarnar är också ganska populärt och givetvis väl skyddat. (För vidare uppgifter se tabell 1).

Naturbon handlade dels om vattenfall och bergväggar, i ett fall också inne bland trädrötter på stranden. Det finns förstås en risk att naturbon förbises - det är ju lättare att leta igenom våra kvarnar än alla bergsstup efter en älv.

I Skaraborgs län fann Hermansson (GRUS 1981:64-65) att boplatser under broar och i vattenfall (invid dämmen?) tillsammans utgjorde 60% av de 35 lokalerna, alltså ungefär av samma omfattning som i väster. Också där var de riktigt ostörda häckningsplatserna ute i naturen i minoritet.

NÄR LÄGGS ÄGGEN?

Oftast har boet hittats först när det varit ungar i det och de gamla fåglarna (av ringmärkning att döma främst honan) matar. Jag har då använt uppgifter från litteraturen, bl a VÅRA FÅGLAR I NORDEN, för att beräkna tidpunkten för äggläggningen, och räknat med 5 dagar för själva äggproduktionen, 16 dagar till ruvningen och 18 dagar till nästtiden. När det rört sig om ett intervall, har medelvärdet utnyttjats; t ex för 20-30/4 har den 25:e använts vid räkningarna.

På så sätt har medeldatum när det första ägget lagts kunnat räknas fram. Hos 38 strömstarehonor, fördelade på fem säsonger, blir detta datum 20/4. Det varierar tydligen lite mellan åren, vilket beror på vädret - medelvärdet hos 12 honor 1976 var den 22/4 och för 18 honor 1978 den 18/4. Det tidigaste ägglägningsdatum som jag känner till är de sista dagarna i mars (ett bo 1974 och ett 1976).

Då strömstaren, enl litteraturuppgifter, bygger sitt bo på ungefär två veckor, börjar alltså normalströmstaren bygga i början av april, medan en och annan redan är igång i mitten av mars. Eftersom hela cykeln tar närmare 6 veckor, är alltså ungarna ute ur boet i början av juni - en bra tid, då åarna överflödar av föda.

HUR STORA KULLAR HAR STRÖMSTAREN?

De flesta bon hittas med ungar i och därför är antalet funna äggkullar få. Av de 8 funna var medelantalet ägg 4,5/bo (ett bo hade 6 ägg). Normalt väntar vi oss naturligtvis att antalet ungar är mindre än antalet ägg - det sker ju alltid vissa förluster på vägen. Så var det också här, medelstorleken var 4,2 hos 24 pull-kullar. Här förekom hela 3 sex-kullar, men även en kull med 1 unge och 2 rötägg. Då medelåldern på de kontrollerade ungarna låg på omkring 13 dagar, kan förlusterna tänkas fortsätta både till utfloget och senare.

VART FLYTTAR DE VÄSTSVENSKA STRÖMSTARARNA?

Trots all nordisk ringmärkning av arten, är det fortfarande inte klart vart de västsvenska fåglarna tar vägen vintertid. Flera fynd finns dock av både gamla fåglar och årsungar, som tillbringar vintern på eller någon mil från häckplatsen, och det verkar troligt att en god del av beståndet är stannfåglar inom området. Eftersom en stor del norska fåglar späder på Västsverige vintertid, blandas alltså två populationer utom häckningstiden, något som kanske kan vara fördelaktigt för att hålla den nordiska stammen frisk. Men de fåtaliga ringmärkningar av boungar som skett har inte räckt - det krävs betydligt fler märkningar. För detta, liksom för kompletteringar till lokalförteckningen står jag villigt och hänsynslöst till Eder tjänst.

Författarens adress: Hamneskärsgr. 8B, 414 61 Göteborg